

KERAJINAN RAKYAT MARMER MINANGKA SENTRA INDHUSTRI LOKAL ING KECAMATAN CAMPURDARAT KABUPATEN TULUNGAGUNG (TINTINGAN FOLKLOR DUDU LISAN)

Etika Sufi, Sukarman
S1 Pendidikan Bahasa lan Sastra Jawa, Universitas Negeri Surabaya, Indonesia
etikasufi.21065@mhs.unesa.ac.id , sukarman@unesa.ac.id

Abstrak

Kerajinan rakyat marmer di Kecamatan Campurdarat, Kabupaten Tulungagung merupakan bagian dari folklor bukan lisan sekaligus sentra industri lokal yang telah berkembang sejak lama. Penelitian ini bertujuan untuk mengkaji sejarah industri kerajinan marmer, peralatan dan proses pembuatannya, bentuk hasil kerajinan, fungsi, nilai-nilai lokal yang terkandung, serta upaya pelestariannya. Metode yang digunakan adalah deskriptif kualitatif melalui teknik observasi, wawancara, dan dokumentasi. Hasil penelitian menunjukkan bahwa wujud kerajinan rakyat marmer terbagi menjadi dua kategori, yaitu marmer terapan dan marmer estetika. Marmer terapan berjumlah 20 jenis, sedangkan marmer estetika berjumlah 9 jenis. Penelitian ini juga menjelaskan peralatan yang digunakan serta tahapan dalam proses pembuatan kerajinan marmer. Dari segi fungsi, kerajinan marmer memiliki fungsi sebagai sarana proyeksi budaya, sarana pendidikan, fungsi terapan, fungsi estetika, serta fungsi ekonomi. Selain fungsi, kerajinan rakyat marmer juga mengandung nilai-nilai lokal, antara lain nilai ekonomi, estetika, sosial, dan gotong royong yang diperoleh dari hasil wawancara dengan informan. Mengingat keberadaannya sebagai warisan budaya lokal, kerajinan rakyat marmer perlu dilestarikan. Upaya pelestarian dijelaskan berdasarkan pandangan para informan agar keberlangsungan kerajinan ini tetap terjaga di tengah perkembangan zaman.

Kata kunci: kerajinan rakyat marmer, Campurdarat Tulungagung, wujud, fungsi, pelestarian

Abstract

Marble folk crafts in Campurdarat District, Tulungagung Regency, are part of non-verbal folklore and serve as a long-established local industrial center. This study aims to examine the history of the marble craft industry, the tools and production processes, the forms of marble crafts, their functions, the local values they embody, and efforts toward their preservation. The research employed a qualitative descriptive method using observation, interviews, and documentation techniques. The findings indicate that

Article History

Received: Januari 2026
Reviewed: Januari 2026
Published: Januari 2026
Plagirism Checker: No
235.223.443

Copyright : Author
Publish by : Argopuro

This work is licensed under
a [Creative Commons
Attribution-NonCommercial
4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

marble folk crafts are categorized into two forms: functional marble and aesthetic marble. There are 20 types of functional marble crafts and 9 types of aesthetic marble crafts. The study also describes the tools used and the stages involved in the marble crafting process. In terms of function, marble crafts serve as a medium for cultural projection, educational purposes, practical use, aesthetic appreciation, and economic support. In addition, marble folk crafts contain local values, including economic value, aesthetic value, social value, and mutual cooperation, as identified through interviews with selected informants. Given their role as local cultural heritage, marble folk crafts in Campurdarat need to be preserved. This study also outlines preservation efforts based on informants' perspectives to ensure the sustainability of marble crafts amid modern developments.

Keywords: marble folk crafts, Campurdarat Tulungagung, forms, functions, preservation

PENDAHULUAN

Masyarakat Jawa yaiku manungsa kang ing sajrone uripe migunakake basa Jawa kanthi werna-werni dialek kang diwarisi kanthi cara turun temurun. Miturut Magnis Suseno (1985:15) masyarakat Jawa utawa wong Jawa yaiku, 1) masyarakat utawa pawongan kang basa saben dinane migunakake basa Jawa, kang isih ana sambung rapete karo kabudayan lan cara pikir kang isih ana ing dhaerah Jawa saka Yogyakarta nganti Kediri, sarta 2) uripe ora mung adhedhasar agama Islam. Masyarakat Jawa iku kaperang dadi rong dhaerah, yaiku masyarakat kang ana ing dhaerah Jawa Tengah lan masyarakat kang ana ing dhaerah Jawa Timur. Masyarakat-masyarakat kasebut ora mung manggon ing shaerah Jawa Tengah lan Jawa Timur, nanging uga manggon ing akeh dhaerah sanjabane Jawa Tengah lan Jawa Timur.

Indonesia minangka sawijining negara kang sugih budayane, bab kasebut kudu diuri-uri dening masyarakat lokal. Identitas kelompok masyarakat kabentuk saka wujud budaya kang ana ing sajroning masyarakat. Kabudayan minangka unsur kang ana sambung rapete karo manungsa (masyarakat). Kabudayan ora bakal ana tanpa anane manungsa (masyarakat), semono uga masyarakat. Sakabehe manungsa ing dunya mesthi nduweni kabudayaan, amarga manungsa kuwi minangka subjek budaya. Kabudayan nduweni teges yaiku bab-bab kang ana sambung rapete karo budi lan akal manungsa, dijupuk saka basa sansekerta yaiku buddhayah minangka bentuk jamak saka tembung buddhi yaiku budi utawa akal (Koentjaraningrat, 1981: 181).

Sajrone KUBI diandharake yen tembung 'budaya' bisa dimaknani minangka: 1) pikiran; akal budi; 2) berbudaya: nduweni budaya, nduweni pikiran lan akal budi kanggo majokake dhiri. Dene 'kabudayan' bisa dimaknani minangka: 1) sekabehe bab kang dilakoni manungsa minangka asil sala pemikiran akal lan budine; 2) peradaban minangka asil akal budi manungsa; 3) ilmu pengetahuan manungsa minangka makluk sosial kang digunakake kanggo urip lan migunani (Badudu-Zain, 1994: 211). Sajrone makna liyane 'kabudayan' dipadhakake karo tembung saka basa Belanda yaiku *cultuur*, lan *culture* (basa Inggris) kang asale saka basa Latin *colere* kang nduweni arti nggarap, makarya, nyuburake, lan ngembangake, kang nomer siji yaiku nggarap lemah utawa tani. Banjur tembung *culture* iki nduweni arti yaiku sekabehe daya lan kagiyatan manungsa kanggo nggarap lan ngganti alam (Widagdo, 1991: 18).

Folklor yaiku kelompok masarakat kang nduweni kabudayan kang turun-temurun saora-orane rong turunan. Folklor kaperang dadi telung jinis, yaiku 1) folklor lisan kang awujud nyata lisane, tuladhane kayata basa rakyat, ungkapan tradhisional, pitakonan tradhisional, sajak lan puisi rakyat, prosa rakyat, lan pitutur tradhisional, 2) folklor saperangan lisan kang awujud campuran saka lisan lan dudu lisan, kayata kapitayan tradhisional, dolanan rakyat, drama rakyat, adat istiadat, upacara rakyat, lan pesta rakyat, 3) folklor dudu lisan yaiku folklor kang nduweni wujud arupa dudu lisan, kayata obat-obatan tradhisional, klambi, panganan, ombenan, kerajinan (prodhuk lokal dhaerah), lan sapiturute.

Tulungagung dadi salah sawijining kabupaten ing dhaerah Jawa Timur kang nduweni akeh budaya kang wis misuwur ing dhaerah liyane. Wiwit saka kabudayan kang kalebu ing folklor lisan, folklor saperangan lisan, nganti folklor dudu lisan. Folklor lisan saka Kabupaten Tulungagung kang wis misuwur ana ing dhaerah liya yaiku legendha gunung budheng, legendha rawa pening, lsp. Dene folklor saperangan lisan saka Kabupaten Tulungagung kang misuwur ana ing dhaerah liya yaiku Jaranan Senterewe, Reog Kendang, lsp. Banjur saka folklor dudu lisan uga akeh jinise, yaiku panganan lan omben tradhisional saka Tulungagung, kerajinan rakyat marmer, lsp. Folklor-folklor kang wis disebutna kasebut uga ana kang misuwur ana ing mancanegara, tuladhane yaiku Seni Reog Kendang Tulungagung lan Kerajinan rakyat marmer kang pusat prodhuksine ana ing Kecamatan Besuki. Kerajinan rakyat marmer kang wis misuwur ana ing mancanegara iki dadi salah sawijining identitas kanggo Kabupaten Tulungagung. Kerajinan rakyat marmer Kabupaten Tulungagung iki misuwur ana ing Jepang, China, Jerman, lsp.

Folklor dudu lisan kang awujud kerajinan utawa prodhuk lokal dhaerah bisa diweruhi ana ing ngendi-endi dhaerah, amarga saben-saben dhaerah mesthi nduweni prodhuk lokal kang wus misuwur ana ing dhaerah liya. Kabupaten Tulungagung misuwur minangka dhaerah kang dadi prodhusen utawa sentra indhustri kerajinan rakyat marmer. Kerajinan rakyat marmer wis ana nalika jaman Pemerintahan Hindia-Belanda yaiku nalika ditemukake pertambangan marmer kang ana ing Desa Besole, Kecamatan Besuki ing taun 1934. Pengrajin marmer wiwit seneng kangge nggawe usaha kerajinan marmer sawise anane pertambangan kasebut. Masarkat awit tepang karo indhustri kerajinan rakyat marmer ing taun 1972, kuwalitas kerajinan rakyat marmer kang ana ing Kabupaten Tulungagung apik banget saengga bisa mlebu ing pasar internasional. Nganti jaman saiki ana rong dhaerah kang dadi pusat indhustri lokal kerajinan rakyat marmer, yaiku Kecamatan Besuki lan Kecamatan Campurdarat.

Miturut dhata kang ana ing sajrone perencanaan tata ruang wilayah Kabupaten Tulungagung ing taun 2010-2029 ana potensi bahan galian tambang marmer. Dhata kasebut menehi pernyataan yen ing taun 2029 ing Kecamatan Besuki bakal ana sagedhine 2.660.000 m² potensi bahan galian tambang marmer, dene ing Kecamatan Campurdarat ana 1.663.500 m² potensi bahan galian tambang marmer. Desa Gamping kang manggone ana ing Kecamatan Campurdarat dadi salah sawijining desa kang mbiyantu njunjung jenenge Tulungagung minangka kutha marmer saengga bisa ditepang nganti ing mancanegara. Bab iki kedadeyan amarga ing Desa Gamping nduweni potensi unggulan yaiku arupa kerajinan watu kayata marmer, onix, granit, mozaik, lan watu alam.

Panliti milih objek panliten ngenani kerajinan rakyat marmer ing Kabupaten Tulungagung amarga panliti kepengin meruhi informasi-informasi ngenani aspek-aspek warisan ketrampilan, motif seni, utawa kang ana sesambungane karo identitas budaya saka Kerajinan Rakyat Marmer kang minangka salah sawijine identitas dhaerah Tulungagung saka aspek folklor mligine folklor dudu lisan kang bisa diuri-uri. Kerajinan rakyat marmer kang nduweni nilai historis lan budaya mligine ing Kabupaten Tulungagung kang misuwur minangka sentra pengrajin marmer. Bab kang bakale diandharake ing panliten iki yaiku ngenani sejarah kerajinan rakyat marmer, piranti lan rantaman tata laksana, wujud asil kerajinan rakyat marmer, fungsi, nilai lokal, lan carane nglestarikake kerajinan rakyat marmer. Adhedhasar bab-bab kasebut, mula panliti menehi irah-irahan panliten yaiku “Folklor Dudu Lisan:

Kerajinan Rakyat Marmer minangka Sentra Indhustri Lokal ing Kabupaten Tulungagung (Tintingan Folklor)". Panliten ngenani kerajinan rakyat marmer iki arupa panliten dheskriptif kualitatif kang ngandharake ngenani sejarah, piranti lan rantaman tata laksana, wujud asil, fungsi, nilai lokal, lan cara pelestarian kerajinan rakyat marmer ing Kabupaten Tulungagung.

MÉTODE

Bab metode panliten iki njlentrehake tata cara lan pendekatan kang digunakake kanggo nлити kerajinan rakyat marmer ing Kabupaten Tulungagung. Metode dadi pérangan wigati amarga minangka dhasar ilmiah supaya panliten bisa ditindakake kanthi sistematis lan bisa dipertanggungjawabake asilé. Ing bab iki diandharake jinis panliten, sumber dhata, teknik pangumpulan dhata, lan teknik analisis dhata. Panliten iki kalebu panliten dheskriptif kualitatif, amarga tujuane kanggo njlentrehake lan nggambarake kanthi cetha fenomena kang diteliti tanpa nggunakake angka-angka statistik. Pendekatan kualitatif digunakake kanggo mangerteni kanthi jero sejarah, proses, wujud asil, fungsi, nilai lokal, lan cara pelestarian kerajinan rakyat marmer minangka folklor dudu lisan.

Sumber dhata ing panliten iki kaperang dadi rong jinis, yaiku dhata primer lan dhata sekunder. Dhata primer dipikolehi langsung saka informan liwat wawancara, kayata pengrajin marmer lan pihak-pihak kang ana gegayutane karo kerajinan rakyat marmer. Dene dhata sekunder dipikolehi saka buku, jurnal, dokumen, lan tulisan-tulisan ilmiah kang relevan karo objek panliten. Teknik pangumpulan dhata kang digunakake ing panliten iki yaiku observasi, wawancara, lan dokumentasi. Observasi ditindakake kanthi cara nyawang langsung kahanan lapangan lan proses pembuatan kerajinan marmer. Wawancara digunakake kanggo ngolehake informasi kang luwih jero saka informan, dene dokumentasi digunakake kanggo nglengkapi dhata awujud foto, cathetan, lan arsip pendukung. Sawise dhata kasil diklumpukake, banjur dianalisis kanthi teknik analisis dhata kualitatif. Analisis ditindakake kanthi cara nglumpukake, milah, nyuda, lan nyajekake dhata supaya bisa ditarik dudutan. Asil analisis kasebut banjur digunakake kanggo njlentrehake kerajinan rakyat marmer minangka sentra indhustri lokal saka sudut pandang folklor dudu lisan kanthi runtut lan jangkep.

HASIL DAN PEMBAHASAN

1. Mula Buka lan Sejarah Indhustri Kerajinan Rakyat Marmer ing Kabupaten Tulungagung

Batuan minangka unsur padatan kang mbentuk litosfer lan asalé saka proses geologi alam. Batuan kabentuk amarga lempitan bumi lan aktivitas geologi liya, banjur diklompokake dadi telung jinis, yaiku batuan beku, batuan sedimen, lan batuan metamorf. Batuan beku kabentuk saka pembekuan magma utawa lava, dene batuan sedimen kabentuk saka proses pengendapan, lan batuan metamorf kabentuk amarga owah-owahan suhu lan tekanan ing jero bumi.

Batuan beku nduweni ciri khas gumantung saka cara pambentukane lan ukuran butir minerale. Ana batuan beku ekstrusi kang butirane alus amarga cepet padet, lan batuan beku intrusi kang butirane kasar amarga proses padhetane alon. Saliyane kuwi, batuan beku uga bisa dibedakake adhedhasar kandhungan silikane, yaiku batuan beku asam, biyasa, lan ultra basa.

Batuan sedimen uga kaperang dadi sawetara jinis, kayata batu lempung, batu pasir, lan batu gamping. Batu lempung nduweni butiran alus banget, dene batu pasir nduweni ukuran butir luwih gedhe lan asring ditemokake ing lembah kali utawa pantai. Batu gamping kasusun saka mineral kalsit lan nduweni nilai ekonomi amarga bisa dadi bahan baku industri semen lan kimia. Batu gamping kang ngalami proses metamorfosis bisa malih dadi marmer. Proses metamorfosis iki mbutuhake wektu kang suwene nganti jutaan taun lan nyebabake sipat watu kasebut beda saka watu gamping biyasa. Marmer banjur nduweni tekstur, warna, lan kekuwatan kang ndadekake disenengi kanggo bahan bangunan lan seni.

Marmer uga diarani watu pualam lan nduweni makna apik utawa adi. Ing pangerten sempit, marmer yaiku watu metamorf saka batu gamping, nanging ing pangerten amba, marmer uga kalebu batuan karbonat liya kang digunakake kanggo arsitektur lan seni pahat. Kaendahan lan kekuwatane ndadekake marmer akeh digunakake kanggo kerajinan lan bangunan. Pegunungan gamping ing sisih kidul Tulungagung ngemot potensi marmer kang gedhe. Wiwit abad ke-19, Pemerintah Hindia Belanda wis nglakoni penambangan marmer ing Distrik Wajak, mligine ing Dhusun Cerme, Desa Gamping, Kecamatan Campurdarat. Ing wilayah kasebut uga nate ditemokake fosil manungsa purba kang nuduhake pentinge wilayah iki saka segi sejarah lan arkeologi.

Eksplorasi marmer terus dilakoni sanajan Indonesia ngalami owah-owahan panguwasa saka VOC, Belanda, nganti Inggris. Ing jaman kolonial, kebijakan tanam paksa lan monopoli ekonomi nyebabake penderitaan rakyat, nanging ing sisih liya uga mbukak dalan kanggo investasi swasta ing sektor tambang lan industri, kalebu eksplorasi marmer. Sawise mlebu jaman kolonial liberal lan diterapake Agrarische Wet taun 1871, investor swasta Belanda wiwit aktif nandur modhal ing Indonesia. Salah sijine yaiku Tuan Dinger, kang saliyané nandur modhal ing pabrik gula uga ngembangake eksplorasi marmer ing Tulungagung minangka bageyan saka kepentingan ekonomi kolonial. Eksplorasi marmer kang wiwitane ana ing Wajak banjur dipindhah menyang Besole amarga asil panliten luwih njanjeni. Nanging, ing jaman kolonial, prodhuksi marmer isih winates amarga kendala transportasi lan teknologi. Senadyan mangkono, wilayah Besole banjur dadi pusat prodhuksi marmer nganti jaman sabanjure.

Industri marmer modern ing Tulungagung wiwit diresmekake ing taun 1961 lan dikembangake dening bangsa Indonesia. Ing taun 1971, industri iki resmi dadi BUMN kanthi jeneng PT Industri Marmer Indonesia Tulungagung (PT IMIT). Kanggo ningkatake kualitas lan sumber daya manungsa, karyawan dikirim sinau menyang Italia lan Taiwan. PT IMIT ngasilake slab marmer kang digunakake kanggo proyek-proyek nasional lan swasta, kayata Monas, TMII, Masjid Istiqlal, lan gedung-gedung penting liyané. Nanging, ing taun 1980-an nganti 1990-an, perusahaan iki ngalami kemunduran amarga krisis ekonomi lan pungkasané didol menyang pihak swasta nasional.

Tabel 1 Cacah Prodhuksi lan Nilai Barang PT IMIT Taun 1990-1994

No.	Macem	Taun	Prodhuksi	Jumlah	Ket.
1.	Slab Marmer	1990	38.138 m^2	1.512.150.00	
2.	Slab Marmer	1991	24.424 m^2	987.550.00	
3.	Slab Marmer	1992	27.936 m^2	1.056.821.00	
4.	Slab Marmer	1993	- m^2	-	Tidak ada
5.	Slab Marmer	1994	11.779 m^2	252.821.00	

(Sumber: Buku Kerajinan Marmer Tulungagung)

Saliyané industri gedhe, kerajinan rakyat marmer wiwit ngrembaka ing Kecamatan Campurdarat wiwit taun 1990-an. Kerajinan iki dadi sumber panguripan masarakat lan mbentuk identitas budaya lokal. Nanging, mlebu taun 2010-an, kerajinan marmer ngalami kamunduran amarga langkane bahan baku, persaingan prodhuk impor, lan kurang minate generasi enom, saengga pelestarian kerajinan marmer dadi tantangan gedhe kanggo masa depan budaya lokal Campurdarat.

2. Piranti lan Rantaman Tata Laksana Kerajinan Rakyat Marmer

Kerajinan rakyat marmer ing Kecamatan Campurdarat minangka salah sawijining wujud folklor dudu lisan kang ngandhut nilai budaya, seni, lan ekonomi. Kerajinan iki wis suwe ngrembaka lan dadi sumber panguripan masarakat lokal. Marmer minangka

bahan baku utama diolah dadi maneka warna prodhuk, kayata ubin, patung, piranti omah, lan hiasan, kang nduweni rega adol lan nilai estetika kang dhuwur. Piranti ing kerajinan rakyat marmer nduweni peran wigati amarga nemtokake kualitas asil kerajinan. Piranti kang digunakake dening para pengrajin umume awet lan bisa digunakake ing wektu suwe, sanajan ing panganggone bisa ngalami aus. Piranti kasebut akehe awujud mesin kanthi bahan logam lan nggunakake tenaga listrik kanggo ndhukung proses produksi.

Salah sawijining piranti utama yaiku mesin pemotong marmer. Mesin iki digunakake kanggo motong watu marmer miturut ukuran kang dikarepake. Mesin pemotong marmer dilengkapi mata pisau khusus, motor penggerak, meja potong, lan sistem banyu kanggo nyegah panas lan bledug nalika proses motong lumaku. Saliyane mesin pemotong, ana uga mesin pembentuk marmer kang fungsine kanggo mbentuk lan ngrampungake asil potongan supaya luwih rinci lan alus. Mesin iki kerep digunakake kanggo nggawe lengkungan, motif, lan ukiran tartamtu. Kanthi mesin iki, asil kerajinan bisa nduweni wujud kang luwih presisi lan konsisten. Mesin gergaji marmer nduweni fungsi kanggo mbelah watu marmer gedhe dadi lempengan utawa slab. Mesin iki biasane digunakake ing tahap awal pengolahan marmer, utamane ing indhustri skala gedhe. Proses panggunaan mesin iki uga nggunakake banyu supaya asil potongan luwih resik lan ora gampang retak. Ana maneh mesin belah marmer kang digunakake kanggo mbagi lempengan marmer dadi ukuran kang luwih cilik lan seragam. Mesin belah iki mbantu ningkatake efisiensi wektu lan bahan baku, utamane kanggo produksi ubin marmer utawa bahan bangunan liyane kang mbutuhake ukuran standar.

Tahap pungkasan saka proses pengolahan marmer yaiku proses poles utawa pemolesan. Mesin poles digunakake kanggo ngalusake lan ngilapake permukaan marmer supaya katon resik, mengkilap, lan nduweni nilai estetika luwih dhuwur. Proses poles ditindakake kanthi bertahap saka kasar nganti alus. Ing praktik lapangan, pangolahan marmer ditindakake nganggo rong cara, yaiku cara tradhisional lan cara modern. Cara tradhisional nggunakake piranti sederhana kayata pahat lan amplas, lan kabeh proses ditindakake kanthi manual. Cara iki mbutuhake wektu luwih suwe nanging asil kerajinan nduweni nilai seni lan keunikan kang dhuwur.

Cara modern nggunakake mesin-mesin otomatis lan teknologi canggih kang ndadekake proses produksi luwih cepet lan efisien. Kanthi cara iki, asil kerajinan bisa diprodhuksi kanthi jumlah akeh lan wujud kang padha. Nanging, unsur keunikan lan sentuhan tangan pengrajin cenderung luwih sithik. Para pengrajin marmer ing Kecamatan Campurdarat umume nggabungake cara tradhisional lan modern. Mesin digunakake kanggo tahap awal kayata motong lan mbentuk dasar, dene proses finishing lan detail isih nggunakake tenaga tangan. Gabungan iki njaga nilai seni lan uga nyukupi kabutuhan pasar.

Tata laksana produksi marmer ing Campurdarat kaperang dadi indhustri ubin marmer lan indhustri kerajinan marmer hias. Bahan baku marmer ora mung asal saka Tulungagung, nanging uga saka dhaerah liya amarga kabutuhan bahan saya mundhak lan persediaan lokal winates. Proses pembuatan ubin marmer diwiwiti saka panggrajian watu marmer dadi lempengan, banjur dipotong miturut ukuran, digerinda nganti ketebalan tartamtu, lan dipoles nganti alus. Saben tahap ditindakake kanthi tliti supaya asil pungkasan nduweni kualitas kang becik lan siap dipasarke.

Adapun pembuatan kerajinan rakyat marmer diwiwiti saka panyedhiyaan bahan baku, pangolahan awal, pambentukan utawa pahat miturut desain, lan pungkasan dipoles. Para pengrajin Campurdarat umume nduweni katrampilan luwih saka siji lan bisa ngoperasikake piranti tradhisional lan modern, saengga kerajinan rakyat marmer tetep lestari lan nduweni daya saing nganti saiki.

3. Wujud Asil Kerajinan Rakyat Marmer

Kerajinan rakyat marmer ing Kecamatan Campurdarat minangka salah sawijining folklor dudu lisan kang nduweni peran wigati tumrap masarakat lokal. Kerajinan iki ora mung minangka asil ketrampilan tangan, nanging uga minangka warisan budaya kang diwarisake sacara turun-temurun lan ngandhut nilai historis, sosial, lan ekonomi. Wujud kerajinan rakyat marmer kaperang dadi rong jinis, yaiku marmer terapan lan marmer estetika. Marmer terapan digunakake kanggo kabutuhan fungsional, kayata ubin, meja, wastafel, lan piranti bangunan liyane. Dene marmer estetika luwih ditekanake marang nilai kaendahan, kayata patung, relief, hiasan omah, lan ornamen dekoratif.

Gambar 1. Dispenser Marmer

Keragaman wujud kerajinan kasebut nuduhake kreatifitas pengrajin marmer ing Campurdarat. Saben produk digarap kanthi teliti supaya nduweni kekuwatan, kerapian, lan kaendahan kang cocog karo kabutuhan pasar. Kaendahan pola lan warna marmer dadi ciri khas kang ndadekake produk kasebut nduweni daya tarik dhewe. Kerajinan rakyat marmer nduweni fungsi minangka sarana proyeksi, yaiku minangka media kanggo nyalurake gagasan, rasa seni, lan identitas budaya masarakat Campurdarat. Lumantar kerajinan iki, pengrajin bisa ngandharake nilai-nilai budaya lan estetika kang urip ing lingkungane.

Saliyane kuwi, kerajinan marmer uga nduweni fungsi pendidikan. Proses pembuatan kerajinan marmer bisa dadi sarana sinau babagan ketrampilan, ketekunan, lan kreatifitas, utamane tumrap generasi enom supaya gelem nerusake warisan budaya lokal. Fungsi terapan uga katon cetha ing kerajinan rakyat marmer. Akeh produk marmer kang digunakake ing panguripan saben dina, saengga kerajinan iki ora mung nduweni nilai seni, nanging uga migunani sacara praktis. Kerajinan rakyat marmer uga nduweni fungsi estetika amarga kaendahan wujud, motif, lan finishing produk. Unsur kaendahan iki ndadekake kerajinan marmer asring digunakake kanggo hiasan omah, bangunan umum, lan papan ibadah.

Fungsi ekonomi dadi salah siji fungsi utama kerajinan rakyat marmer. Kerajinan iki dadi sumber panguripan tumrap masarakat Campurdarat, nyedhiyakake lapangan kerja, lan ningkatake pendapatan ekonomi warga lokal. Saliyane fungsi, kerajinan rakyat marmer uga ngandhut nilai-nilai lokal kang kuwat. Nilai ekonomi katon saka kemampuan kerajinan iki kanggo nyokong urip masarakat. Nilai estetika katon saka rasa seni lan keindahan kang diwujudake ing saben produk. Nilai sosial uga katon saka interaksi antar pengrajin, buruh, lan konsumen. Proses produksi marmer kerep ditindakake kanthi kerja bareng, saengga nguatake hubungan sosial ing antarane anggota masarakat. Nilai gotong royong dadi ciri khas ing pangolahan kerajinan rakyat marmer. Para pengrajin kerep saling tulung tinulung ing proses produksi, wiwit saka pengadaan bahan baku nganti pemasaran produk.

Gambar 2. Papan Jeneng Marmer Ireng
(Sumber: Dhokumentasi Pribadhi, 07 Mei 2025)

Kerajinan rakyat marmer uga nduweni nilai budaya amarga dadi identitas khas Kecamatan Campurdarat lan Kabupaten Tulungagung. Eksistensi kerajinan iki ndadekake Tulungagung dikenal minangka dhaerah sentra marmer, ora mung ing tingkat nasional nanging uga internasional. Pelestarian kerajinan rakyat marmer dadi perkara penting supaya warisan budaya iki ora ilang. Pelestarian bisa ditindakake kanthi nerusake ketrampilan marang generasi enom, ngenalake kerajinan marmer liwat pendidikan lan pelatihan, lan ndhukung pengrajin lokal. Saliyane kuwi, peran pemerintah lan masarakat uga dibutuhake kanggo njaga kelangsungan kerajinan rakyat marmer. Dhukungan bisa awujud fasilitasi pelatihan, promosi produk, lan pangaturan kebijakan kang ndhukung industri lokal.

Kanthi pelestarian kang terencana lan kesadaran bebarengan, kerajinan rakyat marmer ing Kecamatan Campurdarat bisa tetep lestari lan terus dadi sumber kebanggaan budaya, ekonomi, lan identitas lokal tumrap masarakat Tulungagung.

4. Fungsi Kerajinan Rakyat Marmer

Bascom sajrone Danandjaja ngandharake fungsi folklor tumrap bebrayan panyengkuyunge yaiku minangka sistem proyeksi kang nduweni fungsi minangka kacabenggalaning angen-angen utawa imajinasi sawijine bebrayane manungsa, minangka piranti kanggo ngesahake aturan lan lembaga kabudayan, minangka piranti utawa sarana pendhidhikan kanggo anak, lan minangka piranti kanggo ngawasi norma sosial. Fungsi-fungsi kasebut nandai yen folklor ora mung warisan budaya, nanging uga nduweni peranan kang wigati tumrap struktur sosial sajrone masarakat. Fungsi-fungsi kang ana kasebut sesambungan langsung karo folklor dudu lisan kang mbahas ngenani kerajinan rakyat marmer kang ana ing Kecamatan Campurdarat Kabupaten Tulungagung. Piguna kang wigati kasebut bisa migunani tumrap masarakat Kecamatan Campurdarat kang nindakake kearifan lokal ngenani kerajinan rakyat marmer kasebut lan bisa disebut masarakat kang bisa manpangatake sumber daya alam kang ana ing dhaerahe.

Kerajinan marmer kuwi bisa dianggep minangka bagean saka sistem proyeksi yaiku cara mikir utawa ngrancang mangsa ngarep supaya luwih maju. Marmer ora mung dadi bahan kerajinan kang nduweni nilai ekonomi lan sosial, nanging uga nduweni potensi kang bisa dikembangake luwih lanjut. Proyeksi iki ngarahake supaya kerajinan marmer ora mung mandeg dadi warisan, nanging bisa dadi sumber ekonomi, identitas dhaerah, lan prodhuk kreatif kang golek pasar luwih amba. Ing jaman saiki, kerajinan marmer kudu bisa ngimbangi perkembangan jaman kanthi nganggo dhesain kang luwih modern, inovatif, lan cocog karo selera masarakat, tuladhane nggawe prodhuk kerajinan marmer kang dikombinasikake karo bahan liya utawa nggawe dhesain interior omah kang luwih minimalis nanging tetep mewah. Kajaba saka segi prodhuk, sistem proyeksi uga nglibatke strategi pemasaran lan publikasi nganggo medhia sosial, website, lan platform online kanggo nepangake prodhuk-prodhuk marmer saka dhaerah supaya bisa nduweni daya saing lan nduweni nilai adol kang luwih dhuwur.

Proyeksi kerajinan marmer uga ngandhut tujuan sosial lan budaya yakuwi supaya generasi enom bisa mangerteni lan nerusake warisan iki kanthi cara kang luwih komunikatif lan kreatif. Ora mung nglakoni kaya biyen, nanging kudu ana dialog, pelatihan, lan pendampingan saka generasi lawas marang generasi anyar. Strategi pemasaran kang ditindakake kaya online, retail, lan domestik dadi fokus kanggo ningkatake penjualan, kalebu ngirim prodhuk menyang Malaysia, Brunei, Singapura, Australia lan negara liyane. Mula saka kuwi, kerajinan marmer iku ora mung prodhuk biyasa, nanging nduweni proyeksi jangka panjang kanggo mangsa ngarep. Yen ditangani kanthi serius lan konsisten, kerajinan marmer saka dhaerah kaya Campurdarat bisa dadi salah sawijine pilar penting ing indhustri kreatif lokal lan nasional.

Kerajinan marmer kuwi ora mung penting saka segi ekonomi lan sosial, nanging uga nduweni peran gedhe ing bidhang pendhidhikan. Lumantar kerajinan iki, para siswa lan generasi enom bisa sinau bab keterampilan tangan, ketelatenan, lan proses kreatif saka bahan alam. Marmer kang asale saka alam banjur diolah dadi barang-barang migunani utawa hiasan bisa dadi medhia pembelajaran kang efektif kanggo ngenalake proses prodhuksi, dhesain, nganti manajemen usaha cilik menengah. Ing sekolah-sekolah kejuruan utawa SMK, kerajinan marmer bisa dilebokake dadi materi praktik utawa jurusan khusus kayata kriya kreatif utawa teknologi bahan supaya para siswa bisa ngerti carane ngolah watu marmer, nggunakake mesin-mesin khusus, lan sinau dhesain prodhuk kang menarik. Selobinangun wis dadi BLK khusus kanggo marmer kang mulangake cara poles, finishing, pengolahan, lan pengenalan alat-alat, lan akeh siswa saka daerah liyane kang nduweni tambang marmer utawa batu sinau ing kono.

Kerajinan marmer uga bisa dimanfaatke minangka media sinau lintas pelajaran, tuladhane ing pelajaran geografi bisa sinau asal-usul marmer lan cara penambangane, ing pelajaran seni bisa ngembangake dhesain prodhuk, lan ing pelajaran ekonomi bisa sinau cara ngitung biaya prodhuksi lan rega adol. Mula, kerajinan marmer iki bisa dadi sumber belajar kontekstual kang nyambung karo lingkungan sekitar. Saka sudut pandang pendhidhikan karakter, proses nggawe kerajinan marmer butuh kesabaran, ketekunan, lan tanggung jawab kang bisa mbiyantu mbentuk sikap positif kanggo siswa. Kanthi sinau langsung saka pengrajin lokal, siswa uga bisa ngerti nilai budaya lan kearifan lokal kang ana ing kerajinan marmer, dadi ora mung niru nanging ngerti filosofi lan nilai kang kinandhut. Kerajinan marmer bisa dijupuk dadi sistem proyeksi ing bidang pendidikan kang ora mung ngandhut teori nanging langsung praktik, nyambung karo lapangan, lan ngasilake output pendhidhikan sing luwih relevan karo kebutuhan jaman.

Kerajinan marmer minangka salah sijining wujud kabudayan lokal kang nuduhake kaprigelan tangan lan rasa seni masarakat ing sawijining wewengkon. Ing Kecamatan Campurdarat Kabupaten Tulungagung, watu marmer diolah dadi barang-barang kerajinan kang duweni fungsi kang jembar, ora mung kanggo kabutuhan praktis nanging uga nduweni nilai estetika lan nilai ekonomi. Fungsi kerajinan marmer bisa diamati saka pirang-pirang aspek yaiku saka segi fungsi terapan kanggo perlengkapan omah utawa bangunan kaya meja, wastafel, nisan, lan vas, saka segi fungsi estetika minangka hiasan kang ngapikake tampilan ruangan utawa papan umum, lan fungsi ekonomi minangka sumber panguripan kanggo warga lokal, nambah lapangan kerja, lan ngangkat jeneng wewengkon minangka pusat kerajinan marmer. Mula saka kuwi, migunakake lan nglestarekake kerajinan marmer iku ora mung ngurusi barang kerajinan, nanging uga peran penting kanggo njaga identitas budaya, nambah kasempatan ekonomi, lan ndhukung pembangunan adhedhasar kearifan lokal.

Kerajinan marmer kang nduweni fungsi terapan kuwi tegese ora mung kanggo pajangan wae, nanging uga bisa digunakake saben dina kanthi ora mung endah katone nanging uga migunani kanggo aktivitas bale wisma utawa umum. Conto kerajinan marmer fungsi terapan kaya meja marmer kang kuwat, awet, gampang diresiki, tahan

panas lan ora gampang gores, kursi marmer kanggo taman utawa area njaba omah kang awet lan ora gampang rusak amarga cuaca, ubin marmer kanggo mester lan tembok ruangan kang awet lan gampang diresiki, bathroom set kaya tempat sabun lan sikat untu kanggo ngatur kerapian jedhing, lan kerajinan marmer kanggo njaba omah kaya lampu taman, bangku, lan air mancur kang nduweni fungsi ganda yaiku kanggo dekorasi lan kegunaan. Saka kene bisa disimpulake yen kerajinan marmer fungsi terapan nduweni nilai luwih amarga ora mung migunani nanging uga nambah kaendahan lan nilai seni, iki kang ndadekke prodhuk marmer saka Campurdarat tetep digoleki lan dihargai.

Kerajinan marmer nduweni fungsi estetika tegese barang-barang saka marmer ora mung dianggo nanging uga dadi unsur kaendahan kang ngangkat swasana ruang lan menehi rasa seneng marang kang ndeleng. Kaendahan iki katon saka pola urat alami, werna kang variatif, lan kilau alus sawise dipoles, saben lembar utawa bongkahan marmer nduweni karaktere dhewe mula prodhuk marmer kang padha bentuke isih bisa katon beda amarga motif watune ora tau persis padha. Fungsi estetika kerajinan marmer katon jelas ing interior omah nalika marmer dipasang dadi mester, tembok aksan, utawa top meja, ruangan langsung nduweni kesan luwih resik, lega, lan elegan, cahya kang mantul ing permukaan marmer kang alus bisa nggawe ruangan katon luwih padhang tanpa kudu nambah lampu akeh. Ing bentuk kerajinan cilik kayata vas, patung mini, tatagan lilin, utawa ornamen kembang, marmer menehi titik fokus visual ing ruangan, lan kerajinan marmer uga nduweni fungsi estetika simbolik kaya patung, relief, utawa hiolo kang diukir ora mung endah disawang nanging uga nggawa makna budaya, agama, lan sejarah.

Kanggo ruang njaba kaya taman utawa pendhapa, kerajinan marmer wujud air mancur, kursi taman, utawa genthong gedhe nambah karakter lan citra elegan. Fungsi estetika uga melu ing tata warna lan kombinasi bahan, pengrajin kerep nyampur marmer putih karo marmer ireng kanggo nggawe pola papan catur, panel dinding, utawa inlay mester, lan ing prodhuk pen holder, bathroom set, utawa dispenser, selipan logam, kayu, utawa kaca digabung karo marmer kanggo nambah tekstur lan kontras estetik. Ing acara resmi utawa papan peringatan, plakat, vandel, lan papan jeneng saka marmer nggawa kesan wibawa amarga tulisan kang digrafir ing permukaan marmer kang gilap katon jelas lan bermartabat. Pungkasane, fungsi estetika kerajinan marmer ora bisa dipisahake saka identitas wilayah, ing Campurdarat kaendahan marmer kang diolah dadi pirang-pirang bentuk kerajinan wis dadi citra daerah, wong kang suku prodhuk marmer ora mung suku barang nanging uga nggawa kaendahan lan cerita lokal bali menyang omahe.

Kerajinan marmer nduweni fungsi ekonomi kang wigati kanggo masarakat utamane ing wilayah penghasil marmer kaya Campurdarat Tulungagung amarga katon saka proses prodhuksi nganti distribusi kang nyipta lapangan kerja kanggo akeh wong. Wiwit saka penambang watu marmer, pengrajin, tukang poles, pengepak nganti wong kang adol kabeh nduweni peran kang wigati ing rantai prodhuksi kerajinan marmer kang bisa nguripake roda perekonomian lokal lan nyedhiyakake sumber pangupajiwa kanggo warga sekitar. Prodhuksi kerajinan marmer mbutuhake tenaga kerja kanthi keahlian khusus mula ngembangake sektor keterampilan lan pelatihan kerja, wong kang duwe kemampuan ngukir, nata, motong lan motip marmer bisa entuk pangasilan luwih saka rerata upah buruh biyasa. Fungsi ekonomi uga katon saka kontribusi sektor iki marang pendapatan dhaerah amarga usaha kerajinan marmer kang berkembang bakal mbayar pajak, retribusi lan biaya lain kang ngalir menyang kas desa utawa kabupaten kanggo mbiayai pembangunan infrastruktur, pendhidhikan, kesehatan lan fasilitas umum liyane. Kerajinan marmer uga nguntungake sektor pariwisata lan perdagangan amarga akeh wisatawan utawa konsumen saka njaba kutha sengaja teka kanggo suku langsung utawa mung ndeleng proses nggawene, bab kasebut nyiptakake efek ekonomi

turunan kaya tuwuhe usaha penginapan, kuliner, oleh-oleh lan transportasi. Usaha marmer uga bisa ngembang dadi skala indhustri cilik, menengah nganti gedhe kanthi manajemen kang apik bisa narik investor, nambah modhal lan ngembangake pasar luwih jembar nganti pasar global, dadi bisa disimpulake yen kerajinan marmer ora mung menehi manfaat estetika utawa budaya nanging uga nyedhiyakake kontribusi nyata kanggo ekonomi masarakat saka nggarap bahan baku nganti dadi prodhuk siyap didol.

5. Nilai Lokal sajrone Kerajinan Rakyat Marmer

Sedyawati ngandharake kearifan lokal bisa ditegesi minangka kearifan sajrone kabudayan tradhisional suku-suku bangsa kang maknane yaiku kearifan ora mung arupa norma-norma lan nilai-nilai budaya, nanging uga sekabehane unsur gagasan kalebu teknologi, bab-bab kang ana sambung rapete karo kasehatan lan estetika, sarta sekabehane pola tindakan lan asil budaya material. Kerajinan marmer ing Kecamatan Campurdarat Kabupaten Tulungagung dudu mung minangka asil gawean tangan kang ngasilake barang-barang endah lan migunani, nanging uga nggambarake nilai-nilai lokal kang wis ngrembaka lan dadi bageyan kang wigati saka urip bebrayan kang nuduhake kepiye masarakat nguri-uri kabudayan, ngembangake ekonomi, njaga sesambungan sosial, lan nglestarekake semangat gotong royong kang wis ana wiwit jaman biyen. Ana patang nilai utama kang kinandhut yaiku nilai ekonomi minangka sumber pangupajiwa utama kanggo akeh masarakat, nilai estetika saka unsur seni kang dhuwur ing saben prodhuk marmer, nilai sosial saka kagiyatan prodhuksi kang ora mung kagiyatan pribadhi nanging asring dilakoni kanthi kolektif, lan nilai gotong royong kang ora bisa dipisahake saka semangat kebersamaan masarakat pengrajin.

Kerajinan marmer nduweni nilai ekonomi kang gedhe banget kanggo masarakat utamane ing dhaerah penghasil marmer kaya ing Kecamatan Campurdarat Tulungagung amarga katon saka carane kerajinan iki bisa dadi sumber pangupajiwa kanggo warga lokal, nyiptakake lapangan kerja, lan ngasilake penghasilan kang lumayan gedhe. Marmer kuwi bahan alam kang regane larang, apik rupane, lan nduweni kesan mewah mula prodhuk-prodhuk kerajinan kang bahane saka marmer kayata nisan, guci, wastafel, bathroom set, plakat lan hiasan omah nduweni daya tarik kang dhuwur lan bisa didol nganti tekan mancanegara. Saka segi tenaga kerja industri marmer bisa nyedhiyakake lapangan kerja kanggo akeh wong wiwit nggolek bahan mentahe, ngethok lan mbentuk, nggarap finishing nganti masarake, bab kasebut ndadekake indhustri iki dadi tulang punggung ekonomi kanggo masarakat sakupenge. Kerajinan marmer uga nduweni nilai ekspor kang dhuwur amarga marmer lan prodhuk-prodhuk saka Indonesia utamane saka Tulungagung wis diakoni kuwalitase lan wis diekspor tekan manca negara kalebu Singapore, Malaysia, Brunei Darussalam lan Australia, sanajan ana prodhusen kerajinan marmer kang ora ekspor ing manca negara amarga strategi marketing supaya ora tabrakan karo pasar saka pengrajin liyane. Indhustri marmer uga bisa nambah patuwuhan sektor panyengkuyung kayata transportasi, pengemasan, pemasaran nganti pariwisata, dadi nilai ekonomi saka kerajinan marmer kuwi wigati banget kanggo ningkatake kesejahteraan masarakat ora mung saka regane barang kang didol nanging uga saka kesempatan kerja, pengembangan usaha lan peran marmer kanggo nambah daya saing prodhuk lokal.

Kerajinan marmer nduweni nilai estetika kang dhuwur ora mung migunani utawa bisa didol nanging uga apik nalika disawang mata amarga marmer kuwi watu alam kang nduweni corak, warna lan urat alami kang unik, saben potongan marmer mesthi beda-beda dadi saben kerajinan kang bahane saka marmer iku mesthi nduweni kaendahane dhewe-dhewe. Tekstur alus, gilap permukaane lan warnane kang alami ndadekake marmer cocok banget kanggo bahan dekorasi, saka marmer bisa digawe maneka werna barang seni lan kerajinan kaya vas kembang, papan jeneng, patung, tatagan lilin,

bathroom set nganti ornamen omah kang ora mung digunakake kanggo fungsi praktis nanging uga kanggo nambah kaendahan ruangan supaya krasa luwih mewah, adem lan elegan. Pengrajin marmer biyasane wis trampil lan nduweni rasa seni kang dhuwur amarga dheweke bisa milih marmer kang paling apik, ngrasakake urat watu lan nemtukake bentuk kang cocog karo fungsi lan tampilan, marmer kang saka alam yen digarap kanthi tlaten lan seni bisa dadi barang kang istimewa malah nisan, papan tulisan utawa wadhahe dupa wae bisa digawe artistik karo seni ukiran marmer. Nilai estetika iki uga kerep nyambung karo budaya utawa makna simbolik contone patung utawa hiolo saka marmer asring dianggo ing panggonan ibadah utawa acara adat kang nduweni makna khusus kanggo masarakat, dadi kerajinan marmer kuwi ora mung barang kerajinan biyasa nanging nganggo tangan trampil pengrajin lan kaendahan alame marmer bisa dadi kaya karya seni kang ndadekake wong seneng, nyenengake mata lan bisa dadi kebanggaan kanggo sing nduweni.

Kerajinan marmer ora mung nduweni nilai ekonomi lan estetika nanging uga nduweni nilai sosial kang wigati banget kanggo masarakat sakupenge amarga sajrone salah sawijining wilayah kang dadi sentra indhustri kerajinan rakyat marmer kayata Campurdarat Tulungagung, kerajinan marmer wis dadi identitas lan budaya lokal lan warga-warga ing dhaerah kasebut akeh kang nguripake ekonomi lan uripe kaluwargane lumantar kerja ing pengolahan marmer. Kagiyatan prodhuksi kerajinan marmer ndadekake ana gotong royong ing prosese saka tahap nyemot watu, ngethok, ngukir nganti ngedol kabeh biyasane ditindakake bebarengan utawa bareng-bareng kang bisa nyambungake sesambungan sosial, saling awèh pitulungan lan nambah rasa kekancan ing masarakat. Nilai sosial kajupuk saka interaksi antarane pengusaha marmer lan konsumen, jaman mbiyen para pengusaha marmer bakal masarake prodhuke kanthi cara door to door kang bisa kalebu ing nilai sosial amarga anane interaksi kanthi langsung antarane pengusaha lan konsumen kerajinan marmer beda karo jaman saiki kang bisa interaksi lumantar online anggone pesen marmer. Marmer uga ndadekake sawijining rasa bangga marang dhaerah kang dadi sentra indhustri marmer kasebut lan nilai sosial uga katon saka panggunaan kerajinan marmer ing acara-acara sosial lan budaya contone papan jeneng, plakat, nisan utawa hiasan liyane asring digunakake ing upacara adat, acara resmi utawa pangeling-eling wong kang wis tilar dunya kang ndadekake acara kasebut krasa luwih khidmat lan sakral. Pungkasan kerajinan marmer bisa dadi jembatan sesambungan antarwarga saka latar belakang kang beda-beda, pengrajin bisa gawe kijing utawa nisan kanggo agama apa wae nuduhake toleransi lan saling ngerti kang penting banget kanggo njaga karukunan lan katentreman urip ing bebrayan.

Kerajinan marmer utamane kang ana ing dhaerah Kecamatan Campurdarat Tulungagung ora mung ditepang amarga kuwalitas watune nanging uga amarga semangat gotong royong masarakat sajrone ngembangake usaha kerajinan marmer, gotong royong dadi bagian kang wigati banget ing saben proses anggone nggawe kerajinan marmer saka ngangkat bahan baku, ngolah marmer nganti distribusi barang dadi amarga warga padha kerja bareng kanthi rasa tanggung jawab lan kebersamaan tanpa mikir kauntungan pribadi dhisik. Sajrone usaha kerajinan marmer gotong royong ora mung ditindakake antar warga nanging uga antarane pegawai lan pemilik usaha, sesambungan antarane kaloro pihak iki wigati banget kanggo njaga kelancaran prodhuksi lan ningkatake kuwalitas prodhuk nalika pegawai lan pemilik padha nyepakati tanggung jawab lan kerja bareng kanthi rasa saling percaya. Gotong royong antar pegawai lan pemilik katon cetha nalika prodhuksi lagi rame utawa ana pesenan dadakan amarga kabeh melu kerja tanpa ndeleng jabatan, pemilik bisa mbiyantu nggotong bahan baku, ngepak barang utawa ngatur distribusi sementara pegawai uga nduweni rasa tanggung jawab kaya duweke dewe mula kerja nganggo ati lan tlaten. Saliyane kuwi gotong royong iki uga dituduhake liwat musyawarah lan tukar gagasan,

pemilik usaha gelem ngrungokake saran lan keluhan pegawai supaya bisa nemokake solusi bareng lan pegawai uga ora sungkan ngandhani yen ana masalah utawa ide anyar kang bisa ningkatake prodhuksi, swasana kerja kang demokratis lan terbuka iki dadi wujud nyata saka gotong royong ora mung ngenani tenaga nanging uga pikiran lan ati. Pungkasane nilai gotong royong antar pemilik lan pegawai dadi pondhasi kang wigati sajrone kelangsungan usaha kerajinan marmer amarga yen sesambungan antarane pegawai karo pemilik usaha apik lan kompak kabeh masalah bisa dilakoni bebarengan, usaha dadi luwih stabil, asile luwih apik lan kabeh pihak rumangsa diregani, gotong royong ora mung soal bareng-bareng kerja nanging uga bareng-bareng ngupaya, bareng-bareng mikir lan bareng-bareng nyawiji kanggo suksese usaha.

6. Pelestarian Kerajinan Rakyat Marmer

Miturut Sedyawati sajrone Maizarti, pelestarian minangka ngrembakakake, nglestarikake lan mertahanake kabeh budaya tradhisional kang ateges nggedhekake volume penyajian lan ngakehake bab-bab kang bisa kanggo nganyarake, dadi kang dimaksud saka pelestarian yaiku upaya utawa proses kanggo nggawe samubarang panggah selawase ora owah lan bisa ditegesi minangka mertahanake samubarang supaya panggah kaya apa anane. Kecamatan Campurdarat dadi salah sawijine kecamatan ing Kabupaten Tulungagung kang wis suwe ditepang dadi sentra kerajinan marmer kang paling gedhe ing Indonesia, akeh masarakat Campurdarat kang uripe gumantung karo indhustri iki saka ngolah bahan mentah nganti dadi prodhuk siap sade lan ora mung dadi pangupajiwa nanging kerajinan marmer uga dadi jati dhiri lan ciri khas masarakate. Panggonan iki ora mung ngasilke barang-barang fungsional kaya meja, nisan lan mester nanging uga ngasilke kriya seni kang nduweni nilai estetika dhuwur kaya patung lan ukiran, nanging ing jaman saiki kerajinan marmer nduweni tantangan kang gedhe amarga anane teknologi anyar, owah-owahan gaya urip lan kurange minat generasi enom marang kerajinan tradhisional nyebabake kerajinan iki awit kelangan pametune lan bahan baku marmer kang asale saka alam uga wis ora saklawase kasedhiya mula perlu cara supaya sumber daya kuwi bisa lestari lan ora entek.

Pelestarian kerajinan marmer ora mung njaga wujud fisike wae nanging uga njaga ilmu, cara gawe lan budaya gotong royong kang wis turun-temurun saka mbah-mbahe, perlu ana pelatihan kanggo bocah-bocah enom, nguwatke kelompok pengrajin, promosi prodhuk lewat pasar online lan ngenalake kerajinan iki saka bangku sekolahan supaya pemerintah, masarakat, sekolah lan pengrajin kudu kerja bareng supaya kerajinan iki bisa tetep lestari. Saliyane kuwi ngrawat lingkungan uga penting amarga limbah-limbah saka marmer kudu diatur lan bisa didaur ulang, yen kabeh kuwi ditindakake kerajinan marmer ora mung bakal tetep urip nanging uga bisa nambah ekonomi warga lan ngenalake budaya Campurdarat menyang jaban rangkah. Pelestarian kerajinan marmer kudu ditindakake kanthi bebarengan lan ora gumantung karo generasi kang luwih enom lan kudu dislarasake karo perkembangan jaman, jaman saiki masarakat kudu nduweni kemampuan kanggo bisa mikir kreatif lan bisa ngembangake prodhuksi kerajinan marmer kasebut supaya luwih bisa manpangati, bisa nduweni inovasi kang anyar lan tetep bisa ditampa masarakat ing jaman saiki kanthi tetep berkreasi, kreatif membuat inovasi-inovasi baru lan produk-produk baru. Salah sawijine unsur kang wigati banget yaiku komunikasi antarane generasi lawas lan generasi anyar amarga anggone nglestarikake kerajinan marmer ora cukup mung nyawang prosese nanging kudu ana pengalaman saka generasi lawas kang bisa diwarisake, narasumber nduweni cara kanggo nglestarikake kerajinan marmer arupa marisake usaha kerajinan marmer kasebut ing anake mula pelestarian kerajinan marmer ora mung ana ing warisan saka generasi lawas ing generasi anyar nanging uga pelestarian awujud inovasi anyar lan pemasaran kang anyar.

Wigatine adaptasi sajrone usaha khusus ana ing patuwuhan lan keberlanjutan ing jaman kang sarwa digital kaya jaman saiki ndadekake sajrone ngadhepi owah-owahan jaman kang luwih cepet lan sarwa digital, pelaku usaha ora bisa maneh ngandelake cara-cara kang biyasane lan para pengrajin kudu mahami kepiye algoritma kang mlaku ing platform-platform digital kayata Facebook, Instagram, Google lan Tiktok. Algoritma digital kasebut bisa nemtukake kepiye sawijining konten utawa prodhuk bisa nggayuh konsumen kang luwih amba lan tepat sasaran mula pemahaman kang jeru ing babagan algoritma digital dadi kunci kang utama sajrone strategi pemasaran kang dadi pilihan kanggo nglestarikake kerajinan marmer amarga pemasaran kuwi dianggep dadi ujung tombak perusahaan tegese kasil ora kasile ngedol prodhuk utawa jasa kuwi gumantung banget karo kaprigelan nggolek lan nggunakake media digital kanthi efektif. Ing kene pentinge digital marketing sawijining pendekatan kang ora mung nututi tren nanging uga nyetel strategi miturut owah-owahan algoritma kang terus berkembang, pelaku usaha kudu gelem sinau, melu pelatihan lan terus nganyari kawruh supaya tetep relevan lan bisa bersaing ing pasar kanthi kompetitif. Saliyane aspek teknis lan digital, kutipan kuwi uga nekenake pentinge pengelolaan sumber daya manusia kanggo ndhukung kelangsungan bisnis amarga ora cukup mung ngerti teknologi nanging uga kudu ana upaya kanggo memberdayakan tim utawa karyawan iki bisa ditindakake lumantar kagiyatan briefing rutin, pendhidhikan internal, pelatihan lan pengembangan kapasitas indhividhu supaya kabeh anggota tim bisa slaras karo arah lan tujuwan perusahaan, kanthi nggabungake pemahaman digital kang kuwat lan manajemen SDM kang apik perusahaan bisa terus tuwuh lan lestari ing wektu kang dawa.

Sajrone ngelola usaha kerajinan marmer ora kabeh pengusaha bisa langgeng dadi pengusaha kerajinan marmer amarga ana uga pengusaha kang wis ora bisa ngelola prodhuksi dhewe maksude yaiku piyambakipun isih dadi pengusaha kerajinan marmer nanging wis ora bisa mrodhuksi dhewe dadi mung nggolek konsumen lan ndandakake pesenan ana ing pengrajin marmer liyane. Narasumber uga wis ora bisa marisake usaha kerajinan marmer kang wis dirintis ana 30 taun amarga anak-anake nduweni minat kang beda-beda kayata catering lan mekanik, bab kasebut ndadekake kerajinan marmer bisa ora diwarisake amarga saperangan sebab lan sebab-sebab kasebut bisa saka keadaan ekonomi, tenaga lan minat kang mudhun. Nglestarikake kerajinan marmer ora mung dadi tanggung jawab budaya nanging uga dadi langkah wigati kanggo ningkatake kesejahteraan ekonomi masarakat lokal amarga ing wilayah kaya Campurdarat kerajinan marmer wis dadi sumber panguripan utama kanggo masarakat sakupenge, yen terus dikembangake lan dijaga kesinambungane masarakat bisa entuk penghasilan kang stabil lan malah bisa nyebarake prodhuk marmer tekan pasar nasional nganti internasional, bab kasebut nduweni dampak positif marang patuwuhan ekonomi dhaerah lan mbukak lapangan kerja anyar kaya tukang prodhuksi, tukang dhesain nganti wong-wong kang ngurusi pemasaran digital.

Saka sisi sosial nglestarikake kerajinan marmer bisa nambah kekompakan lan rasa kebersamaan antar masarakat amarga akeh bengkel marmer kang dikelola bareng-bareng karo kaluwarga utawa kelompok masarakat lan proses gawene kang butuh kerja tim nggawe masarakat padha belajar lan berbagi pengalaman antar generasi, ndadekake ruang sosial kang sehat lan ajang tukar ilmu saka kang wis sepuh marang generasi enom. Ing bidhang pendhidhikan kerajinan marmer bisa digunakake dadi medhia sinau kang praktis kanggo nglatih kreativitas keterampilan tangan lan jiwa wirausaha, yen ilmu kerajinan marmer lebokake ing kurikulum lokal utawa pelatihan sekolah kejuruan generasi enom bisa luwih kenal karo potensi dhaerah lan oleh motivasi nerusake usaha kaluwargane, iki dadi cara kang apik kanggo ngajari bocah enom supaya tresna budaya dewe lan bisa ngembangke miturut jaman saiki. Mula saka kuwi nglestarikake kerajinan marmer kudu terus disengkuyung kabeh pihak saka pamarentah, sekolah nganti masarakat umum, mlebu saka pelestarian iki kita bisa

njaga kesinambungan antarane tradhisi lan kemajuan lan nggawe kerajinan marmer dadi kekuwatan ekonomi lan idhentitas budaya kang awet lan lestari.

KESIMPULAN

Miturut saka asiling panliten ngenani Kerajinan Rakyat Marmer kang ana ing Kecamatan Campurdarat bisa dicekak menawa kerajinan rakyat marmer minangka perangan kang wigati saka warisan folklor kang ngemu nilai-nilai yaiku nilai ekonomi, nilai estetika, nilai sosial, lan nilai gotong royong. Jinis-jinise kerajinan rakyat marmer ing Kecamatan Campurdarat sejatine ana akeh jinis bentuk, adhedhasar fungsi kaperang dadi rong jinis yaiku fungsi praktis utawa terapan lan fungsi estetika, fungsi terapan kasebut bisa nduweni rong piguna yaiku bisa dadi barang kang migunani tumrap manungsa uga bisa dadi fungsi estetika dene fungsi estetika sajrone kerajinan rakyat marmer yaiku gunane mung gawe kaendahan utawa hiasan. Kerajinan marmer cacahé ana 29 wujud, wujud kerajinan marmer adhedhasar fungsi terapan utawa praktis cacahé ana 20 wujud yaiku meja, kursi, wadhah tisu, wastafel, bathup, asbak, ubin, kijing nisan, genthong, pot kembang, tatagan lilin, pen holder, kap lampu, wadhah abu jenazah, bathroom set/sanitary, leser, dispenser, kinangan, ceret marmer, lan hiolo, dene wujud kerajinan marmer adhedhasar fungsi estetika cacahé ana 9 wujud yaiku plakat jeneng, guci, vandel, endhog-endhogan, patung, air mancur, papan catur, ornamen bunga marmer, lan piala. Kerajinan marmer ditemukake ing distrik wajak kang saiki ditepang dadi desa gamping ing Kecamatan Campurdarat, pegunungan saka Tulungagung bageyan Kidul kang uga minangka pegunungan gamping uga momot watu marmer lan ing taun 1800-an Pemerintah Hindia Belanda nglakoni penambangan marmer ing Distrik Wajak kang nyebabake pelajaran Ilmu Bumi marmer mbiyen dikasilake saka Wajak Tulungagung ing dhusun Cerme, Desa Gamping Kecamatan Campurdarat.

Anggone nglestarikake kerajinan marmer kang ana ing Kecamatan Campurdarat, para generasi lawas nepangake kerajinan marmer marang generasi anyar lan para pengrajin uga marisake usaha kerajinan rakyat marmer marang anak lan putune, bab kasebut sejatine uga saka generasi anyar kang gelem ora gelem panggah kudu nerusake usaha kerajinan marmer kasebut. Saliyane kuwi, para pengrajin uga nggawe inovasi-inovasi anyar supaya wujud kerajinan marmer bisa luwih maneka warna lan saka panliten kerajinan marmer uga dilestarikake kanthi cara pemasaran online ing saben-saben platform meedia sosial kayata Facebook, Instagram, Google, lsp. Kerajinan marmer kang ana ing dhaerah Kecamatan Campurdarat kuwi dadi salah sawijine potensi lokal kang wis berkembang dadi sumber penghasilan utama masarakat, maneka warna prodhuk marmer kaya nisan, wastafel, vas bunga, patung lan ornamen hiasan digawe nganggo keterampilan lan nilai seni kang dhuwur lan industri iki ora mung nduweni fungsi ekonomi nanging uga ngandhut nilai gotong royong, sosial lan estetika kang kudu dilestarikake. Supaya kerajinan marmer iki tetep lestari lan bisa bersaing kudu ana inovasi, regenerasi lan kerja bareng antar generasi tuwa lan enom, kanthi semangat gotong royong lan kemampuan adaptasi karo perkembangan jaman Kecamatan Campurdarat bisa tetep ditepang dadi pusat kerajinan marmer unggulan ora mung ing Indonesia nanging uga internasional.

DAFTAR PUSTAKA

- Aedi, N. (2010). Instrumen Penelitian dan Pengumpulan Data. Bahan Belajar Mandiri Metode Penelitian Pendidikan, 1-15.
- Agus, S. (2012). Metodologi Penelitian Sosial. Yogyakarta: Andi.
- Anggito. (2018). Metodolofi Penelitian Kualitatif. Yogyakarta: Penerbit Andi.
- Arikunto, S. (2002). Prosedur Penelitian. Jakarta: PT. Ringkasan Cipta.
- Ayat, R. (1986). Kepribadian Budaya Bangsa (Local Genius). Jakarta: Pustaka Jaya.
- Azizah, J. I. (2017). Perkembangan Industri Marmer di Desa Besole Kabupaten Tulungagung Tahun 1990-1998. AVATARA, e-Journal Pendidikan Sejarah, 501-514.

- Creswell, J. W. (2014). *Research Design Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. London: SAGE Publications.
- Darusman, Y. (2015). Kearifan Lokal Kerajinan Bordir Tasikmalaya sebagai Ekonomi Kreatif Terbuka untuk Modern. *Journal of Nonformal Education*, 107-119.
- Endraswara, S. (2009). *Metode Penelitian Folklor: Konsep, Teori, dan Aplikasi*. Jakarta: Medi Pressindo.
- Endraswara, S. (2013). *Folklor Nusantara: Hakikat, Bentuk, dan Fungsi*. Yogyakarta: Penerbit Ombak.
- Fathoni. (2006). *Metodologi Penelitian dan Teknik Penyusunan Skripsi*. Jakarta: PT. Rineka Cipta.
- Hasanah, H. (2016). Teknik-Teknik Observasi. *Jurnal at-Taqaddum*, 21-46.
- Husnulloil, M. (2024). Teknik Pemeriksaan Data dalam Riset Ilmiah. *Journal Genta Mulia*, 70-78.
- Indra Tjahyadi, S. A. (2020). *Pengantar Teori dan Metode Penelitian Budaya*. Lamongan: Pagan Press.
- Koentjaraningrat. (1990). *Manusia dan Kebudayaan di Indonesia*. Jakarta: Djambatan.
- Lestari, S. W. (2016). Legendha Candi Tawang Alun ing Desa Buncitan Kecamatan Sedati Kabupaten Sidoarjo. *Yudisium I Wisuda ke 85*, 1-15.
- Mahardika, A. D. (2019). Pangaribawane Legendha Pasarean Syekh Basarudin tumrap Tradhisi Nyadran ing Dhusun Srigading Desa Bolorejo Kecamatan Kauman Kabupaten Tulungagung (Tintingan Folklor). *Baradha*, 1-11.
- Moleong. (2007). *Metodologi Penelitian Kualitatif*. Bandung: Remaja Rosdakarya.
- Morissan. (1995). *The Nature of Qualitative Research* (2nd ed.). London: Sage Publications.
- Nasrullah, I. (2013). *Perancangan Sentra Industri Batu Marmer di Kabupaten Tulungagung: Tema Sustainable Architecture*. Doctoral Dissertation.
- Poerwandri. (1998). *Metode Penelitian Sosial dan Budaya*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar.
- Prasetio, K. (2016). Faktor-Faktor yang Mempengaruhi Eksistensi Industri Kerajinan Marmer di Kecamatan Campurdarat Kabupaten Tulungagung. *Swara Bhumi*, 30-41.
- Purhantara, W. (2010). *Metode Penelitian Kualitatif untuk Bisnis*. Yogyakarta: Graha Ilmu.
- Puspitasari, V. (t.thn.). *Panganan Tradhisional Kabupaten Tulungagung*.
- Rahmawati, P. (2021). *Membaca Etnohealing Jawa: Sebuah Pengantar Memahami Self Healing Berbasis Budaya*. Mataram: Penerbit Genius.
- Sari, V. P. (2013). *Panganan Tradhisional Kabupaten Tulungagung*. *Yudisium III Wisuda ke 78*, 1-8.
- Titisari, S. K. (2019). Rekomendasi Pemanfaatan Marmer Berdasarkan Karakteristiknya. *Jurnal Pengabdian kepada Masyarakat*, 251-266.
- Warsito, E. I. (2020). *Kearifan Lokal Jawa dalam Wedhatama*. Yogyakarta: Gombang Buku Budaya.
- Widyarini, Y. R. (2013). Legendha Kyai Ageng Mohammad Besari ing Desa Tegalsari Kecamatan Jetis Kabupaten Ponorogo (Tintingan Folklor). *Baradha*, 1-11.
- Witman, Y. W. (2020). *Geliat Kerajinan Rumahan Batu Pualam Tulungagung 1961-1990*. Tesis.
- Yuliana, R. I. (2017). *Kontribusi Pendapatan Industri Kerajinan Marmer terhadap Pendapatan Rumah Tangga dan Serapan Tenaga Kerja di Desa Gamping dan Desa Besole Kabupaten Tulungagung*. *Geo Educasia*, 90-104.
- Yunitasari, V. (2021). Analisis Upaya dalam Mempertahankan Keberlangsungan Industri Kerajinan Marmer dan Onix di Kecamatan Campurdarat Kabupaten Tulungagung. *Prosiding Seminar Nasional Ekonomi Pembangunan*, 498-508.